

УДК 347.78:82-312.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.41>

ПОЗА МЕЖАМИ КАНОНУ: ФАНАТСЬКІ ТВОРИ У СИСТЕМІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Литвиненко Є.В.,

*PhD зі спеціальності 081 «Право»,
асистент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права,
Сумський державний університет
ORCID: 0000-0002-4735-3722*

Ткаченко О.А.,

*здобувачка магістерського рівня вищої освіти
за спеціальністю Д8 «Право»
Навчально-наукового інституту права,
Сумський державний університет
ORCID: 0009-0000-6383-9856*

Литвиненко Є.В., Ткаченко О.А. Поза межами канону: фанатські твори у системі авторського права.

У статті проаналізовано феномен фанфікшну як феномен трансформативної творчості, що базується на використанні елементів існуючих творів. Зростання цифрових платформ і комерціалізація фандому загострюють суперечність між правами власників інтелектуальної власності та творчою свободою фанатської спільноти, що вимагає системного правового осмислення. Основну увагу приділено правовій природі фанатських текстів та їхній взаємодії з інститутом похідних творів. Підкреслюється взаємозв'язок інтертекстуальної залежності від первинного твору з самостійним творчим внеском автора, що ускладнює правову кваліфікацію. Розглянуто наукові підходи до визначення фанфікшну як несанкціонованої адаптації або продовження популярних наративів. Проаналізовано історичні передумови та роль цифрових технологій у трансформації культурної комунікації. Встановлено, що розвиток цифрових платформ, форумів та архівів сприяв інституціоналізації фанфікшну як глобального культурного явища, що поєднує текстотворчість, соціальну взаємодію та колективне осмислення наративів. Аналіз правового статусу показав, що фанатські тексти здебільшого є похідними творами, оскільки створюються шляхом переробки персонажів, сюжетних ліній та художніх світів. У межах дослідження також розглянуто ключові доктринальні підходи, що застосовуються у різних правових системах для оцінки правомірності використання елементів твору без згоди правовласника. Зокрема, проаналізовано доктрину fair use у праві Сполучених Штатів, а також систему «винятків і обмежень», передбачених правом Європейського Союзу. Визначено, що правова оцінка фанфікшну здебільшого здійснюється через загальні інститути авторського права.

Зроблено висновок про необхідність подальшого теоретичного осмислення меж допустимого використання елементів творів у фанатській творчості та пошуку балансу між охороною прав правовласників і свободою творчої інтерпретації у цифровому середовищі. Вважається, що вироблення більш гнучких підходів до правової оцінки трансформативних практик може сприяти адаптації авторського права до реалій сучасної мережевої культури та забезпечити гармонійне співіснування інтересів авторів, користувачів і культурних спільнот.

Ключові слова: авторське право, фанфікшн, похідний твір, трансформативна творчість, правове регулювання.

Lytvynenko Ye.V., Tkachenko O.A. Beyond the canon: fan works within the framework of copyright law.

The article analyses the phenomenon of fan fiction as a form of transformative creativity based on the use of elements from existing works. The rise of digital platforms and the commercialisation of fandom are exacerbating the conflict between the rights of intellectual property owners and the creative freedom of the fan community, a situation that calls for a systematic legal analysis. Particular attention is paid to the legal nature of fan-created texts and their interaction with the institution of derivative works. The interrelation between intertextual dependence on the original work and the author's independent creative contribution is emphasized, complicating the legal classification of such texts. Various scholarly approaches to defining fanfiction as an unauthorized adaptation or extension of popular narratives are

also considered. The research highlights the historical context and the role of digital technologies in transforming cultural communication. It is established that the development of digital platforms, forums, and archives has facilitated the institutionalization of fanfiction as a global cultural phenomenon, combining textual creativity, social interaction, and collective interpretation of narratives. Legal analysis indicates that fan-created texts are generally considered derivative works, as they involve the creative adaptation of characters, plotlines, and fictional worlds. The study also examines key doctrinal approaches employed in different legal systems to assess the permissibility of using elements of a work without the rights holder's consent. In particular, the doctrine of fair use under United States law and the "exceptions and limitations" framework established by European Union law are analyzed. It is determined that the legal evaluation of fanfiction is primarily conducted through general copyright law principles.

The research concludes with a call for further theoretical reflection on the boundaries of permissible use of copyrighted elements in fan creativity and the pursuit of a balance between the protection of rights holders and the freedom of creative interpretation in digital environments. It is argued that the development of more flexible approaches to the legal assessment of transformative practices may contribute to the adaptation of copyright law to the realities of contemporary networked culture and ensure the harmonious coexistence of the interests of authors, users, and cultural communities.

Key words: copyright, fanfiction, derivative work, transformative creativity, legal regulation.

Постановка проблеми. Попри значне поширення фанфікшну в мережі Інтернет, питання його правового статусу залишається дискусійним і не отримало належного нормативного врегулювання ні у національній, ні у міжнародній системах права інтелектуальної власності. Особливо гострими є питання правової кваліфікації фанфікшну, можливості його віднесення до категорії похідних творів, а також визначення меж правомірного використання охоронюваних результатів творчої діяльності у процесі створення фан-творів. Відсутність чітких правових критеріїв породжує правову невизначеність як для авторів-фанатів, так і для правовласників оригінальних творів, що зумовлює необхідність комплексного дослідження правової природи фанфікшну та меж його створення й поширення відповідно до вимог сучасного авторського права.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз правового статусу фанфікшну, його регулювання й пошук концептуальних орієнтирів, здатних забезпечити баланс між захистом виключних прав правовласника першоджерела та свободою творчості.

Стан опрацювання проблематики. Феномен фанфікшну активно досліджується як у зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Зокрема, окремі аспекти фанатської творчості та її взаємозв'язку з соціальними або ж правовими аспектами аналізували G. Fernandez, J. Fathallah, A. Ashok, а також Д. Станко, Л. Рогач та О. Улітіна.

Виклад основного матеріалу. Фанфікшн як культурний і правовий феномен потребує комплексного осмислення - від визначення його природи до аналізу місця в системі авторського права. У науковому дискурсі фанфікшн розглядається як форма трансформативної творчості, що виникає у процесі адаптації та переосмислення існуючих культурних продуктів. G. Fernandez визначає його як творчий процес, у межах якого шанувальники створюють власні історії, використовуючи персонажів або сюжетні елементи оригінального нарративу [1]. J. Fathallah, своєю чергою, інтерпретує фанфікшн як несанкціоноване переписування популярних медійних нарративів із використанням персонажів, сюжетів і вигаданих світів, що належать правовласникам [2, с. 858], - що є особливо релевантним для його правового аналізу.

Витоки сучасного фанфікшну пов'язують із фанатськими спільнотами навколо серіалу Star Trek у 1960-х роках, однак практика аматорських варіацій художніх творів має значно глибші передумови. Розвиток Інтернету у 1990-2000-х роках спричинив якісний стрибок у масштабах поширення фанатської творчості та сприяв її глобалізації [3, с. 1]. Наочним свідченням цього є діяльність платформи Archive of Our Own (AO3), яка станом на лютий 2026 року об'єднує понад 10,18 млн користувачів і містить близько 16,95 млн творів у понад 77 050 фандомах [4]. Д. Станко та Л. Рогач характеризують фанфікшн у цифровому середовищі як поліфункціональний дискурс, де поєднуються текстотворчість, соціальна взаємодія та метакомунікація [5, с. 113]. При цьому ключовою характеристикою фанфікшну залишається використання персонажів і сюжетних концепцій оригінальних творів як базового конструкту для створення нових нарративів, що, попри переважно некомерційний характер фан-творчості, зумовлює її суперечливе становище у системі авторського права.

У межах національного законодавства найбільш релевантною правовою категорією для дослідження фанатських текстів є інститут похідного твору. Відповідно до статті 17 Закону України «Про авторське право і суміжні права» похідним визнається твір, що є результатом творчої переробки іншого твору без завдання шкоди його охороні [6]. Законодавець прямо вказує на можливі форми такої переробки, серед яких є переклад, адаптація, аранжування, кавер-версія та інші подібні тран-

сформації. У цьому сенсі значна частина літературного фанфікшну відповідає ознакам похідного твору, оскільки створюється на основі художніх елементів вже існуючих культурних продуктів.

Водночас правовий режим таких творів побудований на принципі пріоритету прав автора оригінального тексту, оскільки передбачено, що їх створення не повинно порушувати права суб'єкта авторського права на оригінальний твір. Інакше кажучи, навіть за наявності самостійного творчого внеску автор похідної роботи не може вільно використовувати охоронювані елементи чужого літературного продукту без відповідного дозволу правовласника. Саме ця обставина має принципове значення, оскільки у більшості випадків фанатські тексти створюються без отримання дозволу автора, що формально суперечить загальним положенням законодавства про виключний характер майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Разом з тим, визначення того, чи становить конкретний фанфікшн порушення авторського права, значною мірою залежить від характеру використання елементів первинного твору. У цьому аспекті важливе значення має фундаментальний для авторського права принцип розмежування ідей та форми їхнього вираження. Відповідно до статті 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» правова охорона поширюється виключно на форму вираження твору, тоді як ідеї, концепції, принципи, методи, процеси або сюжетні схеми не підлягають авторсько-правовій монополізації [6]. З теоретичної точки зору це означає, що використання загальної нарративної моделі або типової сюжетної конструкції саме по собі не може розглядатися як порушення авторського права. Наприклад, створення нового художнього твору на основі поширених літературних архетипів - таких як конфлікт між силами добра і зла - не становить відтворення охоронюваної форми вираження. На практиці ж більшість фанатських текстів не обмежуються використанням абстрактних ідей або універсальних сюжетних мотивів. Натомість вони відтворюють конкретні елементи художнього всесвіту першоджерела, які мають достатній рівень індивідуалізації.

Частина друга статті 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачає, що правова охорона може поширюватися не лише на твір у цілому, а й на його частину за умови, що така частина має самостійний творчий характер і може використовуватися незалежно від усього твору [6]. Відтак, якщо персонаж характеризується достатнім рівнем оригінальності, має впізнавані риси характеру, зовнішності або поведінки, він може розглядатися як самостійний результат творчої діяльності автора. Втім, як вже було зазначено раніше, значна частина фанатських текстів будується саме на подальшому розвитку історій уже відомих персонажів або на пропозиції альтернативних варіантів розвитку їхніх сюжетних ліній. Отже, у таких випадках навіть за умови створення нової фабули або перенесення подій до іншого художнього контексту використання індивідуалізованих персонажів може свідчити про запозичення охоронюваних елементів першоджерела.

Водночас правова оцінка фанфікшну не може обмежуватися виключно аналізом майнових прав, оскільки не менш важливим є аспект особистих немайнових прав автора. Відповідно до статті 439 Цивільного кодексу України автор має право вимагати збереження цілісності твору та заперечувати проти будь-якого його перекирчування, спотворення або іншої зміни, здатної завдати шкоди його честі чи репутації [7]. Будь-яке видозмінення сюжету, персонажів чи інших елементів первинного твору під час створення похідного твору без згоди автора може розцінюватися як втручання у цілісність твору та слугувати підставою для вимоги про припинення такого використання.

Разом з тим національне законодавство передбачає можливість використання об'єктів авторського права без дозволу правовласника і безоплатно за умови зазначення імені автора та джерела запозичення. Зокрема, стаття 22 Закону України «Про авторське право і суміжні права» допускає таке використання у формі цитування, а також у наукових, освітніх чи інформаційних цілях, крім того – у межах створення пародій, карикатур, попури тощо [6]. Водночас сфера застосування зазначених винятків є доволі обмеженою та підлягає вузькому тлумаченню. У контексті фанфікшну можливість застосування таких положень видається дискусійною, оскільки більшість фан-творів створюється не з метою критичного аналізу, наукового коментування чи пародійного переосмислення оригіналу, а як самостійні художні наративи, спрямовані на продовження або розширення вже існуючих сюжетних ліній. Крім того, як зазначає О. Улітіна, навіть у тих випадках, коли у фанфіках використовуються цитати з першоджерела, вони здебільшого не оформлюються належним чином, а також виникають труднощі з обґрунтуванням мети такого цитування [8, с. 13]. За таких обставин лише незначна частина фанатських текстів потенційно може відповідати умовам застосування передбачених законодавством винятків.

У результаті виникає своєрідна правова колізія, за якої результати самостійної творчої діяльності можуть потенційно претендувати на авторсько-правову охорону, однак водночас їх створення і поширення нерідко пов'язане з ризиком порушення виключних прав правовласника оригінального твору. Водночас подібна проблематика не обмежується виключно прогалинами української правової системи. Аналіз зарубіжного законодавства свідчить, що і в інших юрисдикціях відсутній однозначний та універсальний підхід до визначення правового режиму фанфікшну.

Так, у правовій системі Сполучених Штатів Америки релевантною є доктрина *fair use*, яка передбачає можливість обмеженого використання охоронюваних творів без дозволу правовласника. Базові параметри оцінки допустимого використання оригінальних творів наведені у секції 107 Закону США «Про авторське право» шляхом виділення таких елементів для визначення, чи мало місце добросовісне використання: (1) мета та характер використання, включно з тим, чи є таке використання комерційним або здійснюється з некомерційною освітньою метою; (2) природа твору, охоронюваного авторським правом; (3) кількість і суттєвість використаної частини стосовно охоронюваного авторським правом твору в цілому; (4) вплив використання на потенційний ринок або вартість охоронюваного авторським правом твору [9, с. 78].

Водночас слід зауважити, що у судовій практиці США відсутні справи, предметом яких безпосередньо було б створення або поширення фанфікшну, тому його правова оцінка здійснюється опосередковано – через застосування критеріїв доктрини *fair use* у справах щодо інших форм використання охоронюваних творів. Релевантним є рішення Апеляційного суду США у справі *Authors Guild v. Google* (2015), у якій розглядалася правомірність масштабного сканування книжок у межах проєкту *Google Books*. Суд дійшов висновку, що оцифрування мільйонів книжок з метою створення пошукової системи, яка дозволяє здійснювати пошук у текстах та відображає лише короткі фрагменти результатів, становить трансформативне використання творів та не виступає ринковим замінником оригінальних книжок [10]. Зазначена справа ілюструє, що правомірність використання елементів охоронюваного твору потенційно може визначитися тим, чи має новий результат творчості самостійне функціональне призначення або смислову цінність. На нашу думку, фан-твір може мати більше шансів бути визнаним допустимим у випадках, коли він надає запозиченим елементам нового змісту або інтерпретації, має некомерційний характер та не створює конкуренції оригінальному твору на відповідному ринку. Натомість відтворення ключових елементів первинного твору без істотної творчої трансформації або використання таких елементів у комерційних цілях може підвищувати ймовірність кваліфікації такого використання як порушення авторського права.

На відміну від Сполучених Штатів, правова система Європейського Союзу не містить універсальної доктрини, аналогічної *fair use*. Регулювання допустимого використання охоронюваних творів здійснюється через систему винятків і обмежень, передбачених Директивою 2001/29/ЄС про гармонізацію окремих аспектів авторського права та суміжних в інформаційному суспільстві. Стаття 2 цієї директиви закріплює виключне право автора дозволяти або забороняти відтворення твору будь-яким способом і в будь-якій формі, повністю або частково, тоді як стаття 5 передбачає вичерпний перелік винятків або обмежень права відтворення, зокрема використання з метою цитування, для наукових досліджень або у формі пародії, карикатури, попури тощо [11].

Практика Суду Європейського Союзу деталізує критерії оцінки того, коли використання частини твору може становити порушення авторського права.

Так, у справі *Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening* (C-5/08) було вирішено, що навіть дуже короткий фрагмент тексту може підлягати охороні, якщо він містить елементи творчої оригінальності автора. Зокрема, Суд підкреслив, що слова самі по собі не становлять інтелектуальної творчості автора, однак їхній добір, послідовність та поєднання можуть відображати творчий вибір автора і, відповідно, становити вираження його інтелектуальної діяльності [12]. Подальший розвиток цієї логіки простежується у справі *Pelham GmbH v. Ralf Hütter* (C-476/17), що стосувалася використання короткого звукового семплу з фонограми у новому музичному творі. Суд дійшов висновку, що використання навіть дуже короткого фрагмента фонограми може становити відтворення частини твору, яке підпадає під виключне право правовласника. Водночас Суд наголосив на необхідності забезпечення балансу між правом інтелектуальної власності та свободою мистецького вираження, зазначивши, що використання семплу не становитиме порушення у випадку, якщо він є невпізнаваним для слухача [13]. У контексті тематики нашого дослідження ці рішення мають концептуальне значення, оскільки демонструють, що детермінантою правомірного використання запозичених елементів може бути не лише обсяг використаного матеріалу, але й його творчий характер та впізнаваність. Саме ці критерії дозволяють визначити, чи використання персонажів, елементів художнього світу або інших складових твору потенційно становить відтворення охоронюваної форми, чи лише використання загальної ідеї або сюжетної моделі.

Втім, у правовій системі Європейського Союзу також відсутня сформована судова практика, яка б безпосередньо стосувалася створення або поширення фанфікшну. У наслідок цього правова оцінка фанфікшну в європейській юрисдикції може здійснюватися також переважно опосередковано. Відтак питання допустимості трансформативних фанатських творів залишається відкритим і потребує подальшого доктринального осмислення навіть на міжнародному рівні.

Висновки. Дослідження підтверджує відсутність універсального механізму правового регулювання фанфікшну. У межах національного права фанатські тексти здебільшого можуть розгляда-

тися як похідні твори, створення яких пов'язане з необхідністю дотримання виключних майнових та особистих немайнових прав автора оригінального твору. У США правова оцінка подібних творів здійснюється через доктрину fair use, яка передбачає гнучку систему критеріїв для визначення допустимості використання охоронюваних матеріалів. Натомість у праві Європейського Союзу застосовується система чітко визначених винятків і обмежень авторського права, що значно звужує можливості легітимного використання елементів чужих творів без згоди правовласника. Водночас у жодній із зазначених юрисдикцій не сформовано усталеної судової практики, яка б прямо стосувалася фанфікшну як специфічного культурного явища.

У зв'язку з цим, проблема визначення правового статусу фанатських творів залишається актуальною. Стрімка популяризація трансформативних форм культурного виробництва об'єктивно посилює потребу у виробленні більш чітких підходів до врегулювання таких форм творчості з метою забезпечення належного балансу між охороною прав правовласників та свободою творчого вираження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fernandez G. A brief overview of the fair use analysis in the fanfiction context. *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal (AELJ) Blog*. 2023. URL: <https://larc.cardozo.yu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1365&context=aelj-blog>.
2. Fathallah J. Digital fanfic in negotiation: LiveJournal, Archive of Our Own, and the affordances of read-write platforms. *Convergence: The International Journal of Research into New Media*. 2020. Vol. 26. № 4. P. 857-873. DOI: 10.1177/1354856518806674.
3. Ashok A. The legal landscape of fan fiction: analysing copyright challenges in fan-generated content. *International Journal for Multidisciplinary Research*. 2024. Vol. 6. № 6. P. 1-7. DOI: <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2024.v06i06.31628>.
4. Archive of Our Own: веб-сайт. URL: <https://archiveofourown.org/>.
5. Станко Д.В., Рогач Л.В. Фанфікшн як різновид цифрового дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 44, Том 2. С. 111–115. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.2.19>.
6. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15#Text>.
8. Улітіна О. Правова природа фанфікшну. Фанфікшен як вид сучасного мистецтва. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 1. С. 11-15. DOI: <https://doi.org/10.33731/12018.155982>.
9. Тарасюк А. Правові підстави для використання об'єктів авторського права в машинному навчанні. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2024. № 2. С. 73–83. DOI: <https://doi.org/10.33731/22024.305506>.
10. Campbell v. Authors Guild v. Google, Inc., 804 F.3d 202 (S.D.N.Y. Oct. 16, 2015). *DePaul Journal of Art, Technology & Intellectual Property Law*. 2016. Vol. 27. № 1. P. 59–71. URL: <https://via.library.depaul.edu/jatip/vol27/iss1/5/>.
11. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society, OJ L 167, 22.6.2001, pp. 10-19. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0029>.
12. Judgment of the Court of 16 July 2009 in case C-5/08, Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening, ECLI:EU:C:2009:465. URL: <https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document?source=document&docid=77054&doclang=EN>.
13. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 29 July 2019 in case C-476/17, Pelham GmbH and Others v Ralf Hütter and Florian Schneider-Esleben, ECLI:EU:C:2019:624. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62017CJ0476>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
 Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
 Дата публікації: 3.04.2026